

ПСИХОЛОГИЈА НАСТАВНИКА

- **Наставник и комуникациони систем**
- Настава као плански и организовани васпитно – образовни процес има различите основе (стране):
- А) **гносеолошку**
- Б) **психолошку**
- В) **кибернетичку** (наставни процес је својеврсни процес управљања у коме делују два система:
 - - систем којим се управља (ученик) и
 - - систем који управља (наставник).
- Саставни део кибернетике је и теорија комуникације која истражује комуникацију или измену информација у живим системима тј. међу живим бићима па према томе и између ученика и наставника у наставном процесу.

- Настава је комуникациони систем који се заснива на директном и индиректном контакту наставника и ученика.
- Кључни проблеми комуникације су наставник, ученик и средства у настави.
- **Иван Фурлан (1967)** - у настави недостаје двосмјерна комуникација између наставника и ученика.
- **Скинер** изражава незадовољство због слабе комуникације у настави и ускраћивање повратне информације ученицима.
- **Линдгрен (1967)** проучавајући различите типове комуникационих односа између наставника и ученика утврдио је следеће:
 - најмање ефикасна атмосфера је када наставник настоји да оствари једносмерну комуникацију са ученицима у одељењу;
 - ефикаснији пут је тежња да се успостави двосмјерна комуникација са ученицима али дозвољава комуникације и између самих ученика;
 - најефикаснији пут је када наставник постаје саучесник у групи, подстичући двосмјерну комуникацију међу свим члановима групе укључујући и себе.

- **Фурлан** (1967) описује два типа комуникације:
- А) примарни тип (у овој комуникацији пита онај који не зна а одговара онај који зна) и
- Б) секундарни тип (у овој комуникацији пита онај који зна а одговара онај који не зна).

- У класичној традиционалној настави обично комуникациону везу успоставља и започиње наставник.
- У савременим облицима наставног рада (проблемска настава, истраживање у настави...) имамо да најчешће од ученика потиче комуникација, он поставља проблем, питања, а одговор се тражи од наставника.
- *Управо од типа комуникације која доминира у настави у великој мери зависи однос наставника и ученика.*

- Водеће личности у области развојне и педагошке психологије у свету **Пијаже**, **Брунер**, **Озбел** и други залажу се првенствено за оне облике наставе који активирају ученике, где је доминантна двосмјерна комуникација, наставе која је проблемско – истраживачки постављена, наставе која се заснива на унутрашњој мотивацији и слично.

- **Улога и функција наставника**
- У традиционалној настави делатност наставника се углавном исцрпљује на успјешном руковођењу процесом усвајања знања, навика и вјештина. У овом случају наставник има улогу инструктора.
- У савременој култури па тиме и настави наставник је добио нове улоге: да буде пријатељ, човјек од поверења, савјетник, преносилац провјерених културних ври једности, онај који олакшава развој личности ученика у цјелини а кадкада служи као замјена за родитеља.

Озбел сматра да је чудно што је још увијек у савременој школи као најважнија функција наставника истиче се функција **усмјеривача активности учења**. По њему, поред ове функције наставник је особа која организује и оформљује васпитно – образовни процес.
- Према резултатима једног изучавања ученици очекују од својих наставника међуљудско ангажовање тј. спремност за разговор, увид у разумијевање за проблеме ученика, партнерско схватање међуљудских односа, отвореност и наклоност према ученицима, храброст за отворене разговоре са колегама, спремност за самокритику споствених слабости и пропуста у раду. Дакле, према савременој дидактици свака настава и наставник и васпитава и то тако што одређује правце и начине дјеловања на ученике.
- Испитивање **Канингема** 1951. о томе како средњошколци опажају своје наставнике показују да их виде као особе које играју три врсте улога: *пријатеља, противника и непријатеља*.
- Као **пријатељи** – наставници су описани као *старији и мудрији*, особе које су ту да помогну, хероји, они који пружају сигурност, особе којима ученици могу да се повјере.

- Као **противници** - наставници су обилежени као *убице* свих задовољстава, као они који се самовољно уплићу и ометају легитимна задовољства ученика.
- Као **непријатељи** – наставници су особе са којима се треба *борити* и надмудрити их, којих се треба плашити, поштовати их и умилостивити их.
- *Улоге које ће бити наставнику додијељене не зависе само од потреба ученика и наставне ситуације него и од његове личности.*
- Ако наставник не показује разумијевање и увид у проблеме ученика, храброст за отворене разговоре и заинтересованост за своје ученике, ученици неће моћи да у њему виде пријатеља, савјетника и повјереника. Ако је наставник незаинтересован, нељубазан или хладан, склон кажњавању или нетактичан велика је вероватноћа да ће му бити додељена улога противника или непријатеља. Наставник који вријеђа своје ученике и назива их погрдним именима груб је и нестрпљив, такође ће изазвати непријатељска осећања код својих ђака.
- Ученици ће се прије идентификовати са наставником кога воле, који је пријатан, спреман на сарадњу, посједује широку културу и одаје утисак успјешног и задовољног човјека.
- *Све ове улоге наставника утичу на формирање његове личности.*

- **Карактеристике личности наставника** (мишљења ученика)
- Из улога које има у школи произилази да личност наставника има многоструке, непосредне и посредне утицаје на наставу и ученике. *Карактеристике личности са осталим факторима одређују васпитни стил наставника који има посебан утицај на ученике.*
- *Од личности наставника у великој мери зависи квантитет и квалитет учења, наставни и васпитни поступци и избор метода, облици руковођења, међуљудски односи, клима у разреду.*
- Да би се дошло до таквих резултата од наставника се очекује: *високи ниво знања, општа култура, одговарајуће опште и посебне способности, морална и друга својства личности, посебна својства личности као што су дидактичка својства, организационо комуникативна својства.*
- **Харт** (1934) прикупио је мишљења 10.000 гимназијалаца о особинама својих наставника. Десет најомиљенијих особина наставника су имале следећи редослед: радо помаже ученике у раду, весео је и доброг расположења, има другарски однос према ученицима, интересује се за ученике и разумије их, стимулише интересовање ученика, има контролу над разредом, избјегава сарказам и подругивање, пријатне је спољашњости, непристрасан је, уредан је.
- **Џерсајлд** (1940) је утврдио да ученици више воле наставнике који поседују следећа својства: *људске квалитете* (љубазност, веселост, природност, добро расположење), *квалитете који се односе на став наставника према дисциплини*, *физичке квалитете* (добар спољни изглед, пријатан глас, општа привлачност), *наставне квалитете* (да помогне ученике, да поступа у интересу ученика, да је занимљив ентузијаст).

- **Пол Вити** (1947) је анализирао 12.000 слободних писмених састава “О наставнику који ми је највише помогао”. Том приликом је утврдио следећа својства доброг наставника: да разумије ученике, да је добар сарадник, демократски се опходи, стрпљив, мио, показује широко интересовање, има смисла за хумор, пријатне спољашњости, уравнотежен и доследан, интересује се за проблеме ученика.
- **Коган** (1957) и други истраживачи утврђују да племенити и добри наставници изазивају код ученика жељу за већим и ефикаснијим радом и уопште повећано интересовање за рад и учење.
- **Гленцел** (1967) посебно издваја следећа својства доброг наставника: правичност, ауторитет, стрпљење, наклоност и хумор.
- **Крутецкиј** (1980) издваја следећа битна својства личности наставника: наклоност према деци, уздржљивост и самосавлађивање, владање својим расположењем.
- **Ђорђевић Ј.** (1969) свестрано анализира одговоре ученика о пожељним особинама наставника и сврстава их у четири категорије:
 - 1) одговори који се односе на личност наставника,
 - 2) одговори који се односе на став наставника према ученику,
 - 3) одговори који се односе на својства наставника као предавача,
 - 4) одговори који се односе на својства наставника као оцењивача.

- *Резултати претходних истраживања показују да особине наставника и његово понашање утичу на стварање одговарајуће климе у разреду.*
- Пожељно је да атмосфера на часу буде таква да ученици развијају другарске и пријатељске односе, да међусобно сарађују, да помажу једни другима, да су заинтересовани за успех цијелог разреда.
- *Добар наставник треба да познаје психологију ученика.* Познавање и разумевање ученика омогућава наставнику одговарајући избор метода и средстава рада, процјењивање њихових актуелних и потенцијалних могућности, као и утврђивање специфичних међусобних односа који постоје у разреду као васпитној групи.
- *Добар наставник треба да има развијену социјалну перцепцију и то не само да уочи могућности, посебности, индивидуалности других особа него и да се уживи у душевно стање појединца, да схвати, разумије другога тј. да се стави на позицију ученика.* Он тежи да ослободи потенцијалне способности својих ученика. Према томе, добар наставник прије свега треба да буде:
- 1) *добар човјек, пријатан, симпатичан, комуникативан, отворен, благородан;*
- 2) *да је правичан, искрен, принципијелан, самокритичан, вриједан, тачан, уредан;*
- 3) *да је стручан и педагошки припремљен (ово је само по себи разумљиво јер по речима Дистервега васпитач не може другоме дати оно што нема);*
- 4) *наставник треба стално да ради на личном усавршавању;*
- 5) *наставник треба да воли свој позив, свој предмет.*

- **Карактеристике наставника од којих зависи његова успјешност**
- Иако истраживања показују да карактеристике личности наставника не корелирају високо са успјехом у учењу, ипак постоји неколико изузетака.
- **Прва карактеристика** наставникове успјешности је његова **топлина и разумијевање**. Пуни разумијевања и топли наставници задовољавају афилијативне мотиве ученика. Са топлим и срдачним наставницима ученици се лакше идентификују, они пружају емоционалну подршку, саосећају са њима, разумију их и прихватају као личности.
- Чешће хвале и охрабрују ученике и њихово понашање увијек интерпретирају у најбољем могућем свјетлу.
- Они обично нису ауторитарне личности и имају осјећај за ученикова осјећања и афективне реакције.
- **Кук, Лидс и Колис (1951)** нашли су да су топли наставници оцијењени вишом оцјеном од стране савјетника, ученика и других посматрача.
- **Коган (1958)** је нашао да срдачност – топлина наставника значајно утиче на напоре које улажу ђаци, на ђачка интересовања и залагања на часовима.
- **Сирс (1963)** пружа доказе да су ученици креативнији у свом раду кад су наставници топли и кад пружају подршку.

- **Розенкин** (1971) указује да постоји позитивна веза између наставниковог прихватања ђачких идеја и њихових резултата у учењу. Није нађена позитивна веза између ђачких постигнућа и учесталости наставничких похвала, али је зато нађена негативна веза између наставничког критиковања и неодобравања и ђачког успјеха.
- Због свега овога, овакви наставници утичу на формирање здравих и сигурних личности ученика.
- **Друга карактеристика** наставника која има значајан утицај на њихову успјешност је склоност да се буде стимулативан и маштовит (инвентиван), или **наставникова способност да пробуди интелектуалну радозналост и унутрашњу мотивацију.**
- Наставници који су живахни, маштовити, ентузијасте и стимулативни оцијењени су као успјешнији од стране савјетника и искусних посматрача.
- **Пајанс** (1960) ја нашао да оваква стимулација утиче на то да је учениково понашање продуктивније и у основној и у средњој школи. **Розенкин** (1971) је нашао да је последица таквог односа наставника и то да ученици раде са више разумијевања.

- **Трећа**, можда и најважнија карактеристика наставника која утиче на његову успјешност је **степен његове преданости интелектуалном развоју ђака**.
- наставникова професионална мотивација у великој мјери одређује да ли ће он уложити неопходан напор да испровоцира интелектуални раст и развој ученика или ће једноставно формално да одржи час.
- Али ово је нажалост тешко валидно и поуздано у пракси евидентирати. - истраживања показују да успјешност наставника изражена ђачким постигнућима и оценама саветника не зависи много од наставникове интелигенције (Бар и Џонс, 1958; Морш и Вилдер, 1954).
- Осим интелигенције и други когнитивни чиниоци утичу на успјешност наставника.
- Јасно је да наставници не могу да пруже одговарајући фидбек ученицима, или да разјасне нејасноће и погрешно схваћене концепције ако немају осмишљено и адекватно организовано знање из предмета који предају.
- Међутим, тешко је утврдити колико наставник стварно влада својим предметом с обзиром на: опсежност, убједљивост, стабилност, јасноћу, прецизност концепта, интеграцију односа између одговарајућих компоненти једне области, степен разумевања методолошких и епистемолошких проблема, које циљеве остварује (знање, схватање, примјена, анализа, синтеза, евалуација).

- *Опште узев, степен и квалитет наставниковог академског образовања изражен оцјеном са студија и уложеним трудом на припреми за наставу и постигнућем на тестовима показао се у ниској корелацији са постигнућима његових ученика и оценама савјетника.*
- **(Бар, Џонс, 1958). МекКол, Краус (1959)** нашли су да знање наставника шестог разреда није значајно повезано са успехом њихових ђака. Слични резултати су добијени за енглески језик у четвртном и шестом разреду (**Розенкин 1971**) и за физику на вишој школи (**Ротман, Велч, Волберг 1969**).
- **Золемон, Розенберг, Бердер (1964)** утврдили су да савладавање материје од стране ученика јасно је повезано са јасноћом и изражајношћу наставниковог излагања.
- **Розенкин и Гејц (1971)** утврђују позитивну корелацију између ученикових оцјена и степена организације предавања и њиховог успјеха у учењу.
- **Хилер, Фишер и Каес (1969)** утврђују негативну корелацију између нејасноће у излагању наставника и учениковог успјеха. Такође се показало да нејасноћа у излагању опада са порастом наставниковог знања о материји коју предаје.
- **Спалдинг (1963)** је нашао позитивну везу између организаторских способности наставника и успјеха ученика у читању.
- **Розенкин (1971)** наводи неколико студија које указују да је наставниково понашање усмјерено на постигнуће ученика у позитивној корелацији са њиховим успехом.

- Дакле, наставници који показују вјештину, маштовитост и осјећај за организацију активности учења и манипулацију варијаблама учења успјешније ће подстаћи развој способности и знања својих ђака. Ова способност је централна особина наставниковог процеса и зато би требало да буде кључни индекс професионалне способности наставника.
- Четврто, посебно важна карактеристика наставникове успешности јесте **способност прилагођавања саопштавања идеја нивоу интелектуалне зрелости ученика** и њиховој способности разумевања материје која се учи – питање структурисања градива. Проблем је одређено градиво превести на језик и појмове који су прихватљиви и разумљиви за ученике.
- Пето, **наставникова успешност посебно зависи од наставниковог стила**. Успешност наставника који свој рад свде на *ex catedra* наставу је много слабија од оних наставника који користе методе ангажовања ученика у настави. Наставни стилови, у првом реду зависе од личности наставника.
- *Наставници треба да прилагоде свој стил према својим способностима и слабостима, својој личности и знању.*
- *Наставни стилови зависе од разноликости ђачких потреба и карактеристика.* Даровити захтевају једну врсту стила, просечни или ментално заостали или хендикепирани у било ком погледу захтевају такође посебне стилове наставника.
- Наставни стил зависи и од образовног стила коме се тежи у том тренутку (успјешно преношење знања, формирање или мијењање ставова, усавршавање способности рјешавања проблема или истраживање и разјашњавање алтернативних ставова у контраверзним областима знања).
- Дакле, разноликост наставног стила је неизбежна и пожељна.

• Однос наставника и ученика

- Још 1932. године Хагерти је утврдио да постоји одређен однос између наставника, ученика и наставног метода, наглашавајући да је у наставном процесу врло важан чинилац однос наставник – ученик.
- Истраживање А. Рамчиловића о односу ученика и наставника показало је да само 50 % наставника и ученика процењује односе између ученика и наставника као врло хуманизиране, око 3 % наставника и чак 16 % ученика сматра да су ти односи нехуманизирани.
- Истраживања у којима су наставници наводили које облике проблемског понашања ученика запажају и како их решавају добијен је следећи редослед проблемских понашања: разговор за време часа, шапутање, закашњавање, мањкава израда домаћих задатака, лажљивост, духовна одсутност на часу, занимање нечим другим на часу, запуштена спољашњост, правдање свог поступка, оштећивање намјештаја, силеџијско понашање према друговима и сл.
- Ови подаци показују да наставници чешће запажају понашања која ремете њихов мир и спокојство него понашања која ремете мир у разреду.
- Наставници не уочавају такве облике понашања као што је *стидљивост, плашљивост и повученост ученика иза којих често стоје емоционалне сметње и унутрашњи конфликти.*
- Претходна истраживања показују да је однос између наставника и ученика сложен и има различите аспекте: социолошки, психолошки, педагошки и методски.

- **Социолошки аспект.**
- Овде се мисли на положај наставника и ученика у разреду. Поставља се питање да ли наставник користи свој положај да би афирмисао самога себе, да би постављао самовољне захтеве, да би чинио самовољно насиље над ученицима, да би их застрашивао, да би ученици били изложени његовој вољи за моћи и тежњи за владањем, да би се на ученицима празнила и смиривала његова унутрашња напетост, осјећање мање вриједности или остали комплекси, да би на ученике искалио своју нервозу, бијес, срдитост или пак наставник користи свој положај да што више пружи ученицима од свог богатства, да удовољи потребама и интересима ученика, да што више развија ученикове могућности, да их што више образује и васпитава.
- У првом случају наставник је искључиви господар ситуације, искључиво аутократски определијељен док у другом случају залаже се за демократске односе у разреду што не значи да допушта самовољу ученика и анархију. Наставник руководи наставним процесом али види и осјећа своје ђаке. Његов рад је усмјерен на добро ученика, његово деловање је посвећено ученицима, не штеди се и увијек је спреман на лична одрицања и жртве. Није онај који сједи за катедром и дијели милост и немилост већ онај који се стално приближава ученицима, свјестан да ученици у разреду нису ради њега већ да је он ради њих.

- **Психолошки аспект.**

- Када је ријеч о психолошком аспекту треба имати у виду чињеницу да се наставник у наставном процесу испољава, присутан је као цјелокупна личност, ученици га доживљавају као цјеловиту личност, особу која употребљава све своје психичке способности и индивидуалне особине.
- У наставном процесу наставник не наступа само као рационално биће већ као емоционално и вољно развијен човјек.
- У његовом односу са ученицима испољавају се његове црте темперамента, карактера, погледа на свијет и живот, животна оријентација и зрелост, култура, његова морална својства и слично. Осим овога, наставник гледа и види у ученику цјеловиту личност. Ово значи да наставник жели код ученика да упозна не само његове интелектуалне и сазнајне способности, већ и његове осјећајне квалитете, карактер, темперамент, потребе, интересе, идеале и слично.
- Наставник треба да разумије понекад и учениково чудно понашање, његову укоченост и уплашеност, да познаје ученикове комплексе и оптерећења, да зна ваншколске васпитне утицаје, затим како ученик употребљава слободно вријеме и слично.
- Настава је, дакле, својеврстан спој, интеракција, живи и непрестани ток енергије у различитим релацијама (наставник – ученик, наставник – наставник, ученик наставник, ученик – ученик...).

- **Педагошки аспект.**
- Мисли се првенствено на однос између наставника и ученика; да ли је то однос субјекта и објекта или однос субјекта и субјекта.
- У неким ранијим периодима развоја школе па и данас је још увијек присутно да је наставник водећи фактор у настави – субјект у настави. Он је тај који поучава, одгаја, објашњава, демонстрира, тумачи, захтијева, проверава и оцјењује. Ученик је више објект у настави. Савремена дидактика, педагогија и школа настоје да ученик добије нову улогу у настави – улогу субјекта. Ово значи да ученик у току наставе мора посматрати и запажати, мора памтити и разумјети, увиђати, мислити, анализирати, упоређивати, закључивати, и уопште бити активан у процесу стицања знања, вјештина и слично.
- Ученик се мора оспособити за самообразовање и перманентно образовање. У овом случају наставник тежи да придобије ученике на сарадњу, он силази са катедре међу ученике и труди се да један дио активности преузму ученици. Наставник вјерује у ученике а они му непрестано доказују да могу да усвоје и многе дјелове градива.
- На крају, између наставника и ученика може да се развије двоструки контакт: *лични и радни*. Када је успостављен лични и радни контакт онда однос између наставника и ученика у наставном процесу није однос паразитизма већ однос симбиозе.
- У најважније услове за контакт спадају три односа: - *однос наставника према ученицима, однос према наставном градиву и предмету и – однос према педагошком раду.*

- Што се тиче односа наставника према ученицима важно је да наставник *воли своје ученике (педагошки ерос)*. Та љубав не смије имати прејаку ноту сентименталности а никада не смије имати елементе сексуалности. У односу према ученицима јавља се и осјећање поштовања. Наставник треба да *поштује своје ученике*. Он их поштује ако је у ријечима и дјелима пристојан, ако не срамоти ученике, ако им се не руга, не понижава их разним надимцима, цијени њихово залагање, марљивост, вјерује у њих.
- У вези са односом наставника према наставном предмету и педагошком раду познато је истраживање Н. Лакете о ставовима наставника и удаљености ученика од наставника, које је спроведено на узорку ученика 6. и 8. разреда основних школа из Ужица. Утврђено је да ученици имају негативан став према наставницима који се понашају ауторитативно, који су равнодушни према раду и обавезама у школи, који су нетактични према ученицима, који су неактивни у раду и који испољавају негативне личне особине у току рада.
- Позитивне ставове имају ученици чији се наставници понашају супротно од наведених облика понашања, а неутралне они који нису испољили властита мишљења о наставницима, већ су се изјаснили да су неодлучни.

- **Методски аспект.** Овде се мисли на наставникове поступке обраде градива, поступке опхођења са ученицима, поступке вредновања, провјеравања и оцјењивања ученика.
- Наиме, од методских квалитета зависи однос између ученика и наставника.
- Ученици воле наставнике који добро знају свој предмет али и воле оне наставнике који имају смисла да то и пренесу.